

ANDELA HORVAT

Gotički kip Madone strmečke

Na putu od Zagreba prema Hrvatskome zagorju prolazimo pokraj Velikog Trgovišća. Toj župi pripada selo Strmec s kasnobaroknom kapelom sv. Marije iz posljednje četvrtine 18. stoljeća, uz koju ima nekoliko grobova istaknutijih ličnosti ovoga kraja. Kapela je smještena vrh brda, pa je s tog položaja jednokratni pogled prema brežuljastome krajoliku uz donju Sutlu. Među inventarom te kapele¹ zapažen je na glavnome oltaru drveni kip Bogorodice s Isusom, odjeven u suvremeni tekstil. Kip Marije s Djetetom u prvi čas djeluje masivno (sl. 1), no ako ga podrobnije promotrimo, vidimo da nam se to čini uglavnom zbog plašta koji se niže pojasa nabire nabreklo i vrlo naglašeno, tako kao da je od neke teške tkanine (sl. 2). Kod tog razmjerno vitkog lika zanemarena je gotička S linija. Četvorougao no koncipirana snažna Marijina glava na jakome vratu ima visoko zaobljeno čelo, mesnate obraze, razmjerno kratak, istaknut no ne prevelik nos. Usta su sa suzdržljivim osmjehom u kontrastu sa zamišljenim očima (sl. 3). Jaki podbradak istaknut je prema gore. Unatrag začesljane bujne kose u valovitim pramenovima straga prekriva koprena koja pada na ramena i na prsa (sl. 4). Ispod vela i skopčanog plašta samo se djelomično vidi haljina zaobljena izreza kod vrata, a pritegnuta visoko ispod grudi pripasanim pojasom s kopčom tako da tim stezanjem nastaje nekoliko kratko naznačenih okomitih nabora (sl. 5). Oni su u kontrastu sa sistemom nabora u srednjem dijelu plastike. Tu se plašt nadimlje tvoreći nabore u suprotnosti sa zakonima sile teže. Tu nastaje kristalizacija različitih oblika trokuta da napokon iz tog zamršenog sistema plašt pada u snopu nabora koji niže djeteta Isusa vise, a u drugim okomitim linijama padaju do dolje gdje se lopatasto oblikovani u lomljenoj liniji smiruju pri dnu. Ispod nogu viri oštećena mjesečeva glava. Marijine ruke koje vire iz uskih rukava u dosta mekoj liniji zatvaraju gornji dio plastike. U desnici Bogorodica drži krupnu jabuku, a na njezinoj lijevoj podlaktici sjedi joj nagi, snažni sinak prekrivenih nogu. Okrugla ozbiljna glavica s istaknutim nosićem, malim ustima, velikim očima i

1 STRMEC, drveni gotički kip Madone

¹ U siječnju g. 1970. iz crkve je ukradeno nekoliko kipova i svijećnjaka. O tom VI. Maleković, Reliquiae reliquiarum, Kaj, Zagreb 1970, br. 5, p. 19.

2 STRMEC, drveni gotički kip Madone u profilu

neproporcionalno velikim ušima, prekrivena je plošnim kovčama kose. Lijevom rukom dodiruje svoju natkoljenicu, a desnom se intimno hvata za majčin veo što s glave pada na grudi.

Kip od lipova drva straga je izduben. Samo obje glave imaju puni volumen. Marijina je glava straga prekrivena velom (sl. 6). Barokno je doba plastici dodalo g. 1754. srebrne pozlaćene krune nabuhla oblika. Urešene su ukrasnim kamenjem crvene, ljubičaste, plave i redno zelene boje. Kip je sada visok 110 cm. Bio je viši dok nije bilo zasječeno Marijino tjeme i dok nije bio prikraćen donji dio, gdje se sada zapaža samo ostatak mjeseceve glave. Statua je prebojena, inače prilično ušćuvana, no ponešto crvotočna.²

² Podaci prema A. Horvat, Putne bilješke 1. VII. 1967. kad sam kip pronašla. Boje premaza su ove: haljina je crvena, plašt je plav, veo žućkasto bijel. Boje se ne ljušte. Kip je fotografirao Kruno Klaić.

3 3 STRMEC, drveni gotički kip Madone, detalj poprsja

Kip ima stilske oznake gotičke umjetnosti, no kraj sve svoje starine u našoj stručnoj literaturi bio je tek nedavno spomenut. Na njega se obrađujući umjetnine 17. i 18. stoljeća usputno osvrnula Doris Baričević.³ Ona je donijela zapis vizitatora Tome Kovačevića, koji se bez sumnje odnosi na kip Madone što ga ovdje obrađujemo.⁴ Vizitator nalazi g. 1696. u još tada drvenoj kapeli čudotvorni kip Marijin s Isusom unutar drvenog oltara kojem su se zatvarala oslikana krila. On je još imao sreću da vidi oltar koji više ne postoji. Sada je u kapeli oltar tektonskog tipa rađen još u duhu 17. stoljeća, a potječe iz vremena između g. 1717. i 1721, no očuvan je fragmentarno. Njegov krnji oblik vjerojatno potječe iz g. 1872, kad je požar teško ošteti kapelu kao i njezin

³ D. Baričević, Pregled spomenika drvorezbarstva i skulpture XVII i XVIII. st. u najzapadnijem dijelu Hrvatskog zagorja, Ljetopis JAZU 73, Zagreb 1969, p. 480—481.

⁴ O. c., p. 481, zapis iz g. 1696. glasi: »Est in ea videre Altare lapideum non consecratum sustentant Aram opere arulario factam, quam in medio splendide exornat Statua miraculosa B. V. is cum Jesulo in sinistra et pomo in dextra decentissime ornata. Quae claudit duabus tabulis veluti portis quarum dextra repraesentat Mysterium Epiphaniae et Visitationis B. V. is sinistra vero Annuntiationem B. V. is et Nativitatem Christi. In Superficie est Imago in tabula S. Georgii hasta Draconis os transfigitis.«

4 STRMEC, drveni gotički kip Madone, detalj u profilu

5 STRMEC, drveni gotički kip Madone, detalj poluprofila

inventar, a moguće i stari kip. Prema tim podacima znademo da je kip Madone bio do u prvu četvrtinu 18. stoljeća unutar drvene kapele na glavnome krilnom oltaru koji je najvjerojatnije potjecao kao i njegov glavni kip iz gotičkog razdoblja. Da je taj kip bio izrađen za retabl oltara, na to upućuje i ta okolnost što je rađen da ga se gleda s prednje, a nikako ne sa stražnje strane, gdje je izduben i nije obrađen. Da je kip odavna u ovome kraju bio poštovan i čašćen, vidimo iz riječi Kovačevića koji za nj navodi ove riječi: »splendide ex ornat Statua miraculosa« kao i iz podatka da je g. 1703. gospodin Ladislav Ladani za kip Madone darovao nove haljine iz plave svile sa zlatnim resama.⁵ Kip je, dakle,

⁵ D. Baričević, o. c., p. 481. Iz toga se vidi da su kip već tada oblačili. On je i sada obučen u nekoliko haljina, a najgornja je bijela.

⁶ Vidi sliku u cjelini u knjizi K. Woermann, Geschichte der Kunst IV (1400—1550), Leipzig 1927 T. 16 i p. 96 (Slike iz Kölna foto: Ljerka Krtelj). Za tip dječaka usporedi Isusa kod Madone u štajerskom Palfau od majstora Hallstätter oltara u knjizi R. Kohlbach, Steirische Bildhauer vom Römerszeit zum Rokoko, Graz s. a. (oko 1956), sl. 343.

⁷ Za Kaschauera vidi W. Pinder, Die deutsche Plastik vom ausgehenden Mittelalter bis zum Ende der Renaissance, II Teil, Wildpark-Potsdam 1929, p. 292, 251, sl. 226; za Majstora E. S. vidi npr. u A. Behne, Alte deutsche Zeichner, Berlin 1943, p. 12.

u našoj sredini već od davnine, a sačuvan je do dana današnjega zahvaljujući tome što je vjekovima bio čašćen, jer smatra se čudotvornim. Danas ga nazivlju »Snježna Majka Božja«.

Možemo li o njem kao o umjetničkom djelu saznati nešto više?

Opisujući kip bilo je spomenuto da kip Madone Strmečke djeluje masivno. Prekrijemo li plašt, gledajući samo njegov gornji dio, čini se vitkim. On je u kontrastu s bujnim oblicima srednjeg i donjeg dijela plastike. Tu nema više mekih, povodljivih linija što karakterizira kipove iz doba lijepih Madona. Od sistema draperija iz vremena oko god. 1400. preostali su preinačeni nabori vela što s glave padaju na ramena i snop nabora što visi od Marijinog lijevog boka niže djeteta. Nema tu ni sanjivog, ljupkog malog lišca koje označava aristokratske Madone iz vremena oko g. 1400. Kip pokazuje da je to vrijeme već prilično poodmaklo. Pred nama je snažno, realističko sjevernjačko lice koje svojim laganim osmjehom sadržava u sebi građansku ljubežljivost. Gotovo identičan profil lica kakav ima Madona iz Strmca nalazimo na krilu oltara katedrale u Kölnu koji je naslikao čuveni slikar Stephan Lochner o. 1440 (sl. 7; usporedi sa sl. 4). Srodan profil na tom oltaru ima djevojka što prati kao jedna od 11.000 djevoja na putu mučeništva britansku kraljevsku kćer sv.

6 STRMEC, drveni gotički kip Madone straga

7 Stephan Lochner, DJEVICA iz pratnje sv. Uršule na slici krilnog oltara katedrale u Kölnu (o. 1440.)

Uršulu, što se — prema legendi — zbivalo u Kölnu oko god. 304 (sl. 8).⁶ Do takvih sličnosti dolazilo je radi toga što su se majstori obiju umjetnina služili gotovo identičnim predloškom, što u to vrijeme nije bilo ništa neobično. Sredinom 15. stoljeća djela su cehovskih majstora sve to više potiskivala kamene skulpture arhitektonskih radionica.

Sistem nabora koji su ostvareni u srednjem dijelu plastike iz Strmca ne slijede više odraze mekog stila. On je mogao nastati tek nakon novih shvaćanja koja zapažamo npr. kod bečkog majstora Jakova Kaschauera, koji je radio g. 1443. oltar za Freising, ili kod majstora E. S. koji je mnogobrojnim svojim bakrorezima utjecao oko 1450—1467. na mnoge tadašnje majstore.⁷ Taj stil slomljenih nabora, prema W. Pinderu, značajan za »tamno doba« gotičke plastike, donio je nov nemir. Bujni se nabori kristaliziraju u trokutaste oblike. Neki imaju tako oštre bridove da se čini kao da je ruho izrađeno od lima, a ne od drveta. I to pridonosi tome da je ta plastika robusnija od one dvorske. Visoko držano dijete prisno se odnosi prema ljubeznoj Mariji hvatajući se desnom ručicom za majčin veo. No to se dijete još nije potpuno razigralo kako to biva u kasnogotičkim plastikama u čem se vidi odraz običnog građanskog života. Ono je ozbiljno i ne maša se za jabukom koju Marija kao nova Eva — izbaviteljica od gri-

jeha — drži u svojoj desnoj ruci.⁸ Jabuku u Marijinoj ruci napose u kasnom srednjem vijeku češće vidimo u Njemačkoj i u Nizozemskoj.⁹

Prema svemu što je tu rečeno, Madona iz Strmca kvalitetan je kip sjevernjačke gotike iz takozvanog »tamnog doba«. Najvjerojatnije je nastao u razdoblju između g. 1450. i 1460.

⁶ Lexikon der christlichen Ikonographie I, herausgegeben von E. Kirschbaum S. J.-Herder, Rom-Freiburg-Basel-Wien 1968, p. 123.

⁷ Lexikon, o. c., p. 124. — Evo nekoliko primjera iz publikacije A. Hoff, Rheinische Madonnen des Mittelalters, Düsseldorf (s. a.), sl. 1: Madona iz Essena već iz vremena oko g. 1000, sl. 4, oko 1220—1230 iz Kölna, sl. 6—7, u Aachenu prije g. 1237, sl. 12 u Kölnu o. 1320, sl. 20 u Kölnu o. 1470; iz publikacije Ausstellung Spätgotik in Salzburg, Skulptur und Kunstgewerbe 1400—1530, Salzburg 1976, T. IX oko g. 1430, sl. 124. oko g. 1450, sl. 156, g. 1467.

U građi susjedne Slovenije ima i sjedećih i stojećih Madona s jabukom u ruci. Tako je to npr. i kod stojeće Madone na Rosulama kod Ljubna. Kip je raden s barokizirajućim tendencijama tako da su u njemu prisutni i sjeverni i mediteranski stilski principi. U ovom se slučaju smatra da podignuta jabuka u Marijinoj ruci odražava furlanske utjecaje. O tom E. Cevc, Srednjeveška plastika na Slovenskem, I, Ljubljana 1963, p. 227, sl. 212.

8 *Stephan Lochner, DJEVICE iz pratnje sv. Uršule na slici krilnog oltara katedrale u Kölnu (o. 1440)*

Zusammenfassung

EINE GOTISCHE MADONNA IN STRMEC

In der Kapelle des Dorfes Strmec bei Veliko Trgovišće im westlichen Teil von Hrvatsko Zagorje in Kroatien befindet sich die Holzskulptur einer stehenden Madonna aus der Zeit der Gotik. Als wundertätige Statue wird sie in den Visitationsprotokollen seit dem 17. Jahrhundert erwähnt, und zwar als Mittelstück eines alten Flügelaltars, welcher sich in der damals noch aus Holz erbauten Kapelle befand. Heute ist die Statue auf einem als Fragment erhaltenen Altar aus der Zeit von 1717—1721 aufgestellt, welcher sich in der heutigen spätbarocken, gemauerten Kapelle befindet.

Die Statue der Madonna entstand in der s. g. »dunklen Zeit«, wahrscheinlich zwischen 1450 und 1460. An die Zeit der »schönen Madonnen« erinnert hauptsächlich der Schleier, welcher das Haupt der Madonna bedeckt und auf die Schultern fällt, jedoch der Gesichtstypus und die Organisation des Faltenwurfes sind völlig anders gebildet. Das breite und betont realistische Gesicht nördlicher Prägung drückt mit seinem nur angedeuteten Lächeln bürgerliche Liebenswürdigkeit aus. Dieser Gesichts-

typus ist von einer Gruppe von Jungfrauen bekannt, welche die Hl. Ursula auf dem Bild des Flügelaltars von Stephan Lochner in der Kathedrale von Köln begleiten (um 1440). Den Stil der gebrochenen, dichten Falten des Umhanges, welche sich zu Dreiecksformationen kristallisieren, finden wir in der Nachfolge J. Kerschmayers und des Meister E. S. (um 1450—1467). Bei Letzterem sowie auch bei der Madonna aus Strmec haben einige Falten derart scharfe Kanten, dass sie wie aus Metall gehämmert und nicht wie aus Holz geschnitzt wirken. Der ernste Jesusknabe spielt noch nicht mit dem Apfel, den Maria als neue Eva und Sündenerlöserin in der Hand hält.

Die qualitätvolle Plastik ist auf der Rückseite ausgehöhlt, rezent übermalt, aber sonst in ziemlich gutem Zustand. Sie ist etwas kürzer als sie ursprünglich war, so dass unter ihren Füßen nur ein Teil des Mondprofils erhalten blieb. Der Einschnitt am Kopf stammt aus dem Jahr 1754, als die Statue mit einer barocken Krone gekrönt wurde.